

Acemoglu, Daron – Robinson, James A. (2015): Proč státy selhávají: Kořeny moci, prosperity a chudoby.

Přeložil Eduard Geissler. 1. vydání, Praha: Argo – Dokořán, 386 stran, ISBN 978-80-257-1305-1 (Argo), ISBN 978-80-7363-607-4 (Dokořán) (signatura knihovny ÚMV 61 060).

Problematika rozpadu států a dopadů jejich nefunkčnosti patří k významným tématům na poli mezinárodních vztahů nejpozději od počátku devadesátých let, kdy začala být problematika slabé státnosti chápána jako výrazný problém rozvojového světa. Diskuse pak nabrala na obrátkách po 11. září 2001, kdy se na nefunkční státy začalo nahlížet jako na zdroj mezinárodní nestability a ony samy získaly přívlastek „darebné“ (*rouge*). První práce z devadesátých let byly buď ve znamení koncepčního vymezení sledované problematiky (Rotberg 2003; Jackson 1993), nebo spočívaly v detailní analýze vybraných zemí, zejména pak z afrického prostředí (Zartman 1995). Dnes, po více než dvaceti letech od nastolení tématu, jsme svědky oživení snah vyložit příčiny selhání států v širší perspektivě a pochopit, které historické souvislosti můžeme za tímto jevem pozorovat.

Příspěvkem do této debaty je i kniha dvojice ekonomů Daron Acemoglu a Jamese A. Robinsona, kteří předkládají text s ambicí najít vysvětlení pro neúspěšné fungování států napříč světem a historickými etapami. Dvojice autorů dlouhodobě působí na renomovaných pracovištích (London School of Economics, Harvardova univerzita). Recenzovaná kniha je jednou z řady jejich odborných publikací, jež se často zabírají otázkou *příčin* vzniku nějakého fenoménu (například vznik diktátorských režimů, ekonomický růst či vzestup Evropy v důsledku obchodu s otroky). Tentokrát hledají příčiny nerovnosti mezi státy a jejich selhání (s. 39), přičemž od počátku deklarují, že odpověď na otázku musíme hledat v *charakteru politických a ekonomických institucí*. To čtenáře nenechá od první chvíle na pochybách, že veškeré argumenty budou spočívat v hledání vazby mezi politickými a ekonomickými institucemi a jednotlivé příklady budou tuto spojitost náležitě demonstrovat. Od začátku tak mají autoři jasno v tom, co chtějí čtenáři sdělit, a nutno přiznat, že se jim to podařilo velmi úspěšně.

První z celkem patnácti kapitol nám ukazuje, nakolik odlišný může být vývoj ve městě ležícím na americko-mexické hranici, jež je administrováno různými vládami ze dvou odlišných zemí. Tento exkurz je zakončen konstatováním, že podstatou problému je rozdíl v „*organizaci koloniálních společností a jejich institucionální odkaz*“ (s. 37). Tím se odhaluje část vysvětlení nefunkčnosti některých zemí/společností, které se jako červená nit táhne zbytkem knihy. Podstata odlišného vývoje dvou částí města Nogales tak spočívá v odlišném přístupu španělského a britského kolonialismu, které zanechaly různý institucionální odkaz.

Z hlediska celkového vyznění knihy považuji za velmi hodnotnou druhou kapitolu, nazvanou „*Teorie, které selhávají*“. Ta nabízí tři vlivné pohledy na příčiny nefunkčnosti států. Geografická perspektiva, rozvinutá už v dílech filozofa Montesquieua i jeho moderních následovníků, jako jsou Jared Diamond či Jeffrey Sachs, selhává podle autorů v tom, že nedokáže vysvětlit rozdíly u zemí (či společností), které se nacházejí v těsné blízkosti, a přesto se od sebe výrazně liší mírou své stability. Typickým příkladem mohou být obě Koreje či již zmíněné město Nogales. Vedle toho geografická hypotéza selhává ve vysvětlování historických změn. Zatímco historicky byly například bohatší latinskoamerické společnosti, v současné době jsou mnohem bohatší společnosti severoamerické, což nelze geograficky zdůvodnit, ačkoliv jak říkají političtí geografové, „*geography still matters*“. Stejně tak kulturologický přístup, vysvětlující odlišnosti na pozadí různých kulturních vzorců, z nichž některé predestinují společnost k úspěchu (například protestantská etika v podání Maxe Webera) a jiné ji odkazují k selhání (například latinskoamerická

kultura v podání Lawrence Harrisona) má svá úskalí, neboť nevysvětluje například rozdíly mezi již uváděnými příklady rozděleného města Nogales či obou Korejí. Ty jsou si kulturně nesmírně podobné, přesto se jejich fungování velmi liší. Jak tedy tuto skutečnost vysvětlit jinak než kulturně? Konečně třetí pohled sází na nedostatek vědomostí a pracuje s představou, že chudoba zemí je způsobena tím, že jejich vůdci nemají informace, jak ze situace vybědnout. Tato hypotéza však naráží na fakt, že v řadě zemí působí poradci ze zemí, které jsou stabilní a bohaté, a přesto se jim zprostředkování zkušeností nedaří. Autoři pak docházejí k závěru, že „*chudé země jsou chudé proto, že ti, kdo jsou u moci, činí rozhodnutí, která k chudobě vedou. Dělalí to špatně, ne omylem nebo z nevědomosti, ale záměrně*“ (s. 61). Tak se vracíme k ústřednímu argumentu knihy, a sice že za chudobou stojí nositelé moci, potažmo tvůrci institucí.

Ve třetí a čtvrté kapitole pak autoři předkládají hlavní argumenty své teorie, která říká, že podmínkou trvalé prosperity a cesty z chudoby jsou *inkluzivní politické a ekonomické instituce* – tedy takové, které zajišťují širokému spektru společnosti politickou participaci a příležitost k vlastnickým právům (jejich opakem jsou instituce extraktivní). O vzniku různých typů institucí pak rozhodují malé rozdíly v klíčových historických okamžicích neboli takzvaný kontingentní běh dějin. Jeho podstatou jsou významné historické události, jež umocní malé rozdíly, které v důsledku působení kontingentního plynutí dějin vedou k zásadním rozdílům mezi institucemi a potažmo bohatstvím společnosti. A tak zatímco například Anglie své historické momenty „zvládla“ (anglická občanská válka a Slavná revoluce) a krátce po nich v zemi vypukla průmyslová revoluce (kterou autoři chápou jako důsledek Slavné revoluce), která přivedla zemi k trvalé prosperitě, jiné země zlomové okamžiky nezvládly. Typickým příkladem jsou země Latinské Ameriky, které si nechaly Evropany vnútit extraktivní instituci *encomiendy*, která znamenala, že přichozí Evropan získal do svého vlastnictví město a vše, co k němu náleželo, včetně obyvatel, s nimiž mohl nakládat jako se svým majetkem. Tato instituce se však výrazně nezměnila ani po jejich odchodu, neboť noví vládcí převzali zavedené struktury a pouze je přizpůsobili novým poměrům.

Pátá kapitola se zabývá situací, kdy v zemi existují extraktivní politické instituce, a přesto dochází k hospodářskému růstu, což může navozovat dojem, že charakter politických institucí nijak nesouvisí s ekonomickým stavem země, jinými slovy, že chudobu lze vymýtit, aniž by existoval politický pluralismus. Je tomu však právě naopak, neboť autoři názorně ukazují, nakolik extraktivní politické instituce zabraňovaly technologickým změnám a inovacím a nakonec i dlouhodobému rozvoji. V následujících dvou kapitolách se autoři zaměřují na malé, avšak zlomové události, jejichž rozdílné zvládnutí způsobilo úspěch, či naopak krach vybraných společností. Zásadní pozornost přitom věnují římské říši a Anglii. Na prvním příkladu ukazují, jakým způsobem se může vývoj institucí „pokazit“, druhým příkladem dokládají úspěšné vybudování společnosti, jejíž inkluzivní instituce stály za zrodem průmyslové revoluce.

Za velmi povedenou a z pohledu čtenáře působivou považují devátou kapitolu, která popisuje, jak se příchod Evropanů odrazil na vzniku extraktivních institucí v jihovýchodní Asii a Africe a jakým způsobem přispěl otrokářský systém k rozpadu místních struktur. V tomto směru je důležité si uvědomit, že akceptování otrokářského systému nebylo jen věcí Evropanů, ale také domorodých elit, které tento systém přijaly a rozvinuly. Za zajímavý podnět k další diskusi pak považují krátký rozbor duální ekonomiky, kterou „objevil“ Arthur Lewis. Zatímco Lewis ji viděl jako přirozenou, autoři knihy ji chápou jako produkt evropského kolonialismu. Dokládají to na příkladu Jihoafrické republiky, která prosperovala díky využívání levné pracovní síly fungující „tradičním“ (rozuměj) zaostalým způsobem (Lewis 1954).

Následující dvě kapitoly (desátá a jedenáctá) se do určité míry vrací k úspěchům Británie a rozdílům mezi ní a Francií, což může už působit poněkud nadbytečně. Byť jsou stále překládány nové a nové poznatky, je text místy trochu úmorný, neboť se prakticky stále opakují tytéž argumenty, i když v jiných souvislostech. Zde by bylo možná namísto text

trochu systematizovat s předchozími kapitoly, zestručnit je a nabídnout čtenáři i jiné příklady než jen Británii, která rozhodně není jedinou zemí světa se stabilními inkluzivními institucemi. Autoři to konečně i přiznávají, ale zároveň tvrdí, že řada z těchto zemí (Kanada, Austrálie, Nový Zéland) je vlastně jen britským derivátem, a příliš se jimi nezabývají.

V ostrém kontrastu k výše uvedené dvojici kapitol pak stojí kapitoly dvanáct až čtrnáct, které jsou naopak vynikajícím exkurzem do mimoevropského světa a velmi barvitě popisují, jak bývalé kolonie utiskované Evropany pod extraktivními institucemi poté, co získaly nezávislost, zavedený model převzaly. Uváděnými příklady jsou Sierra Leone či Zimbabwe, kde situace došla tak daleko, že prezident země mohl vyhrát v „nezávislé“ státní loterii. Na kolumbijském příkladu pak vidíme, že ani země, v níž probíhají demokratické volby, nemusí mít inkluzivní instituce. Množství frakcí ovládaných paramilitárními jednotkami totiž natolik infiltrovalo společnost, že část politických představitelů byla volena za výrazné podpory některé ze skupin, což pochopitelně zavinilo jejich závislost. Instituce tak navzdory demokratickým volbám zůstaly extraktivní, neboť fakticky zůstaly v rukou omezené skupiny lidí schopných zajistit zvolení takových zástupců, kteří s nimi sympatizovali. Konečně zajímavý je i příklad z Uzbekistánu, na kterém je názorně ukázáno, jak se nositelem moci v novém státě stal člověk konformní s bývalým sovětským režimem a po svém zvolení oživil praktiky ne nepodobné těm z dob SSSR. Podobných příkladů bych uvítala v textu více a klidně by mohly nahradit stále opakované historické souvislosti z Británie či Francie. Jen škoda, že stranou zájmu autorů zůstal Blízký východ, tím spíše po událostech arabského jara. Určitou omluvou může být, že kniha vyšla v originále již v roce 2012 a tři roky trvalo, než byla přeložena do češtiny. I tak jsou zmínky o této části světa jen letmé (například na s. 367 je zmíněno arabské jaro v souvislosti s vlivem médií), a to v podobě historických zmínek o osmanské říši, která opět trpěla pod extraktivními institucemi.

Konečně poslední kapitola kniha se zamýšlí nad tím, jak chudobu překonat a jakými nástroji. Autoři kritizují zavedené strategie uplatňované mezinárodními institucemi, jako jsou Mezinárodní měnový fond či Světová banka, které vnucovaly zemím systémy hospodářských reforem, které zmíněné organizace navrhly. Řada zemí reformy sice zavedla (některé naoko, některé doopravdy), avšak ve skutečnosti se situace nijak nezměnila, neboť instituce zůstaly stejné a jen se změnily parametry, podle nichž fungovaly. Stejně jako nebylo k ničemu násilné zavádění navržených makroekonomických opatření, zůstává i zahraniční pomoc daleko za očekávanými a autoři v jejím poskytování nespatriují žádný zásadní význam. V tomto směru se jejich argumentace potkává s názory například Dambisy Moyové, která rovněž kritizuje rozvojovou pomoc jako neúčinnou a upozorňuje na to, že množství rozvojových prostředků je využíváno neefektivně a v řadě případů vlastně podkopává domácí instituce, neboť ty se stávají závislé na zahraničních prostředcích a nemají žádný důvod se jakkoliv měnit (Moyo 2009). Rehabilitací rozvojové pomoci může být její podmiňování (s. 361), což má znamenat, že například USA by měly poskytovat prostředky jen v případě, že země učiní kroky k demokratizaci. To však naráží na několik úskalí. Zaprvé zda je morální podmiňovat pomoc čímkoliv vzhledem k tomu, že jejím úkolem má být zmírnění utrpení lidí; zadruhé zda má Západ právo říkat, co je správné a jakým směrem by se společnost měla vydat (v podstatě to je obdoba teorie modernizace); a zatřetí jsou zde i nezápadní poskytovatelé pomoci (typicky Čína), kteří žádné plnění podmínek po příjemci nechtějí. Pasáže o významu rozvojové pomoci pak můžeme zasadit do širších diskusí o tomto fenoménu, které vedle zmiňované Moyové reprezentují i například William Easterly (2010) či Paul Collier (2007). Autoři tyto otázky neřeší, což lze buď přičíst tomu, že to nebyl záměr knihy, anebo tomu, že autoři mají na danou otázku jasný názor, který nepotřebují nijak obhajovat. Závěr knihy ve zkratce ještě vyzdvihuje význam svobodných médií pro budování inkluzivních institucí.

Jak jsem již naznačila, od začátku je čtenář seznámen s hlavní argumentační linií, a nemůže ho tudíž překvapit, že celý text je napsán tak, aby názorně ilustroval vztah mezi

politickými a ekonomickými institucemi a významem jejich inkluze/exkluze pro fungování státu. Od počátku jasné poselství knihy však může být do určité míry dvojnásobné. Na jedné straně se nám dostává do rukou velmi ucelený a přehledný text, ve kterém autoři nešetří množstvím historických i soudobých příkladů, na nichž demonstrují své závěry. To bezpochyby činí knihu čtivou a velmi dobře uchopitelnou jak pro odbornou, tak informovanou veřejnost. I v konfrontaci s jinými podobně explanačními texty (Diamond 2000; Gallup – Sachs 1999; Harrison 2000) je tento ojedinelý a velmi přínosný. K jeho čtivosti bezesporu přispívá i kvalitní překlad. Na straně druhé však kniha – podobně jako jiné práce s ambicí nabídnout vlastní a propracovanou teorii – ztrácí tím, že vlastně příliš nedává prostor pro úvahy, které by nabízenou perspektivu zpochybňovaly či v ní nalézaly slabá místa. Pokud však akceptujeme, že autoři knihy nabízejí svůj pohled, vůči kterému nehledají alternativu, ale chtějí na jeho pozadí vysvětlit vzestupy a pády některých států, pak kniha přináší excelentní a takřka nevyvratitelné vysvětlení příčin chudoby řady států světa. Současně čtenář díky druhé kapitole, v níž jsou představeny alternativní pohledy příčin chudoby, může sám tuto kritickou revizi předkládaného vysvětlení provést a zaujmout vůči textu vlastní stanovisko. Avšak i bez této reflexe lze konstatovat, že předkládaná kniha je vysoce přínosná, a to jak pro studenty či akademiky, tak pro ty, kteří hledají odpověď na otázku, jak vysvětlit příčinu neúspěchu některých států a jak vymanit více než miliardu lidí z chudoby.

Linda Piknerová

Literatura

- Collier, Paul (2007): *Miliarda nejchudších*. Praha: Vyšehrad.
- Diamond, Jared (2000): *Osudy lidských společností: Střelné zbraně, choroboplodné zárodky a ocel v historii*. Praha: Columbus.
- Easterly, William (2010): *Břímě bílého muže: Proč pomoc Západu třetímu světu selhává?* Praha: Academia.
- Gallup, John L. – Sachs, Jeffrey (1999): Geography and economic Development. *CAER II Discussion Paper* No. 39.
- Harrison, Lawrence (2000): *Underdevelopment is a State of Mind*. Lanham: Madison Books.
- Jackson, Robert (1993): *Quasi States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, Arthur (1954): Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, Vol. 22, No. 2, s. 139–191.
- Moyo, Dambisa (2009): *Dead Aid: Why Aid is not Working and How There is Better Way for Africa*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Rotberg, Robert (ed., 2003): *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton: Princeton University Press.
- Zartman, William (ed., 1995): *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of legitimate Authority*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.